

Saffer Pál:

Érzelmes gondolatok a költőről

Azoknak szól, kik bár láttak,
se nem védtek, sem gyaláztak,
akik azért nem ismertek,
mert Bácskában írtam verset.

(Fehér F. „Álom a dűlőutak szélén”)

Írók, költők, sokan panaszkodnak: úgy hanyatlik rám, úgy elborít a süket csönd, hogy ha titokban nem hinném, hogy valaki nemcsak elolvassa, de át is érzi azt, amit írtam, sosem vennék többet tollat a kezembe.

Ma már ennek a kötetnek írója bizonyára másképp írná az ajánlást. Könyvének fogadtatása meggyőzhetette magányérzetének alaptalanságáról, de a tény, hogy ezt az ajánlást megírta és mikor írta, így is érezte, elgondolkoztató. Ezzel a kötetten szemben nem maradt szótlán a „szótlán Bácska”. Úgy látszik, ezek a szavak a szívéhez hatoltak.

Ha jó egy írás, azt rendszerint onnan tudom, hogy a felgyülemelő érzéstől elszorul a torkom, vagy lázas forróság fog el, amikor olvasom. Belátom, kissé együgyű a mérce, de magánhasználatra elég megbízható.

És most, hogy e kötet lapjait lapozva könnyű szökik szemembe, hogy millió emlék, seb fakadt nyomában, úgy érzem, hogy egy porondon találkoztunk én és a szótlán Bácska.

Tudom, vannak, akiknek szemében nem jó ajánlás, hogy mindkettőnk szívéhez egyazon szó hatol. Azok szemében, akik gyökértelenül mondanak márt és holnapot, akik erővel feledni akarják, hogy volt tegnap is, bár erre őket senki sem kényszeríti.

Én nem tudok feledni, nem is akarok. És épp azért, hogy jobban tudjak a jövőbe nézni, szeretném megvédeni az emlékezéshez való jogom.

Talán igazuk van. A szó, amely ma itt a szívekhez hatol, legtöbb esetben még a múlt szava: sötétes, bús, sirató szó. Kaffka. Sartre és Hemingway szavához képest ósdi patétika. Vagy talán betyárromantika. Az se kutya.

De az alvégeken, barátaim, még vertfalú, nádfedelű házikók lapítanak és tenyérynyi vaksi kis ablakszemekkel néznek ebbe a pöfögő benzines világba, mintha itt felejtették volna őket a „gazda” idejéből. Még túl sok a kapa, túl sok a kergestenyerű petróleumlámpás irigység az élet miatt és azok miatt, akik másként élnek.

Még nyakunkon a tegnapi és a tegnapi kisemmizettség fásult tompasága, amely süket minden szóra, kivéve azt, amely elégtételtként a fájdalmat, a ke-

serúséget dicsőíti. Ne mondjátok azt, hogy ezeket a verseket nem a vertfalú viskók fogadták. A vertfalú viskók levegője messzire eljut. Mi hoztuk el, mert, van, aki tagadja, van, aki bevallja, de abból az irányból jöttünk, nem is olyan régen, majd valamennyien.

Azt is mondhatná valaki, hogy túlságosan krisztusi ez a gondolat és szándék, semhogy forradalmi lehessen. És mégis az. Ahogyan szólnak, ahogyan ezek a versek említik a fájdalmat, a megtiportságot, illetve az annak jegyében folyó és általa megbélyegzett érzelmi élet megnyilvánulásait (mert líráról van szó), az forradalom. Csendes, forrongó vajudás magvetése az elfásult lelkekben, akiknek előbb meg kell tanulniok felszabadultan sírni anélkül, hogy sunyi, kérdő oldalpillantást vetnének valami gazdára, vagy a világra, hogy azután a dühön át eljussanak a nevetésig.

Úton kisfiú, mendegél,
mezitelen a lába.
Fönről, az égből épp olyan,
mintha egyhelyben állna.

VOLT CSELEDHÁZAK UDVARÁN...

A várostól messze nagyjából kétféleképpen érzékelhető a bácskai nyár: dolgoz felnőtt fejjel és ebben az érzékelésben dominál a por, a hőség, a fáradtság bágyasztó realitása és gyerekszemmel, amikor a súlyos, forró levegőben ifjúként megfeszülő érzékek kifinomult megfigyelőképessége a látomások hátán csapongva, titkos kapcsolatokat fedez fel a dolgok között és a tárgyak mintegy önmagukból kifordulva, különös súlyos új értelmet nyernek, mint valami lázas látomásban.

Aki otthon maradt már falun, aratáskor, nyári délutánon, amikor rajta kívül a faluban csak a tehetetlen öregek, a betegek és egy-két házörzőnek hagyott süldő gyerek maradt, az tudja: olyankor úgy érzed, minden maradéktalanul a tiéd. A ház, a padlás, a kukoricagóré, amely egészen rendkívüli módon változik át hirtelen hadihajóvá, deszkakerítés, amelyen nyugtalanítóan két-három otthonmaradt kis szomszéd copfos pusmogása hallatszík át, amint éppen átrendezik, már vagy ezredszer, a csutkababa lakosztályát. És minden tárgy, minden érzés és gondolat olyan hihetetlenül közel van, hogy csak ki kell nyújtanod a kezéd érte és elérheted.

A hőség látszólag mindent a maga lényegére aszal, és ugyanakkor sejtelenesen megnöveszt, látszólag tikkaszt, elbágyaszt, de belül korlátlan szabadságot ad és vad vitustánkra korbácsolja a képzelet-manókat, hogy az ember egyszeriben látóvá válik és fel tudja fogni teljességében és minden vonatkozásában az őt körülvevő szegényes, titkokkal terhes, különös erotikával átszőtt világot.

Aki nem élte át a nyári délutánok vérforraló délibábját, amikor külön súlyos jelentősége van a kocsifészer gerendájáról lehulló elalélt bogár apró puffa-

násának, az nem ismeri Bácskát. Az nem érzi, mennyi kömfnyet, titkot és vért ivott meg ez a föld és nem értheti, mitől kell szabadulnia e föld emberének és miként, hogy belülről is szabad legyen. És aki megfogja ezt a délibábot, lemezteleníti, veressorokba zárja, leszámol vele és guzsbakötve lábunk elé veti, vajon költő-e az? S ha költő, kinek szolgál e tettel?

Nyári délutánba kósza ösvények futnak,
Héj, nagy itt a titka minden kis gyalogútnak.

FALUSI PILLANAT

Nem lehet végtelen a képzelet forró délibábjá. Valaminek következnie, történnie kell utána.

Következik az esemény. Már órák óta készült, csak a tüzelő agy volt képtelen felfogni közeledtét, nem látva, hogyan tornyosulnak a ház tulsó oldalán a fekete gomolyok, alattomosan és bénító rendszerességgel, egyre közelebb lopakodva.

Azután egyszeriben megdördül az ég, súlyos esőcseppek koppannak a porban és néhány perc múlva zuhog a zápor. Langyos és mégis hűsítő eső. És mire Nyugaton felszakadnak a felhők, eltűnt a délibáb. Az ég aljáról sárgászöldön visszanező napfény már szelíd és búcsúzó és nem ismer forró varázslatot. Ha hirtelen ismét eítakarja a felhő, hideg lesz, kietlen minden, kilátástalan és sivár. Hétköznap lesz megint, az udvar és az utca nyirkos-feketén gyászol és a népek feltűrt nadrágszárral, feltűzött szoknyával, mezitláb cupognak hazafelé a sárban. Teljes az ébredés. És jó, hogy teljes. Mert a kettő egymás nélkül, a délibáb ébredés nélkül, nem lenne teljes Bácska.

Langyos zápor veri az utcaport,
felhők futnak át a falu fölött.
Sehol senki.
Csak vert házak,
álmos szívek,
meg én.

VÉR ARANKA

Az övé szőke volt, az enyém fekete, nagytestű, ringó járású. Az enyémet másképp hívták. Már nem emlékszem a nevére. Nem is fontos. Mert bármj is volt a neve a világ előtt, az igazi neve, a titkos neve, amit csak mi ketten tudtunk, nem lehetett más, csak ez: Vér Aranka.

Aki onnan jött a dűlőutak széléről és álmodni szokott, tagadja le, ha meri, hogy neki nem volt, hogy ő nem nézte kerekre nyílot szemmel, hideglelős, pattanásos kíváncsisággal, megbűvölve a rémes, borzongató misztikus titokból és szépségtől, amely az öregasszonyok pusmogása nyomán áradt körülötte.

Tagadja le, ha meri, hogy ott élt az ő falujában Vér Aranka, hogy megjelent álmában, mert más volt, mint a többiek. Hogy mi volt, azt senki se tudja. Egyszerűen csak őnmaga volt: se anya, se testvér, se feleség, se cseléd, se gazdasszony, csak Vér Aranka. Hallatlan, rossz, éber álmokat gyújtó jelenség a dülőlutak mentén, ahol minden asszonnynak már jóelőre megvolt a helye a világban, még mielőtt megszületett.

S ha asszony méleg szemébe nézel és megsuhint az örök, nagy titok, valld be, hogy még mindig felzibong a mélyből az eszmény, az első, a legszebb, legtisztább és legparáznább, a soha el nem ért és soha végig nem kívánt, legasszonyibb asszony, Vér Aranka.

És elvitt magával akkor Vér Aranka.

Két rőt ablak mögött csak ők maradtak ott.

S mert visszanéztem, már vont, cipelt a karja,
míg hulltak kék pelyhek, mint fáradt bánatok.

KERESLEK A TAVASZBAN

A Pannon-tenger elvonulása nyomán maradt mocsaras sík vidék, amelyet később vízlevezető csatornákat ásó és gátakat építő szorgos emberkezek termő rónasággá változtattak — így tanítják a földrajzkönyvek. Tegyük még hozzá, hogy a gátakat éhkoppos inaskezek emelték, hogy éhes szemek parányi föld után kopogtak ott, ahol nincs is egyéb, csak zsiros, fekete föld. Tegyük hozzá, hogy a kis házikókban a tüdővész gyakrabban fakasztott rózsát, mint a kert és majdnem teljes lesz a kép.

Aki tehát itt hagymaszag és szalonnasercégés helyett virágillatról és méhdöngésről álmodik, aki szomorúnak látja az útszéli követ és úgy néz fel a szakadozott függönyű, házias, józan lányokat rejtő ablakokra, mint valami romantikus grófkisasszony erkélyére a szerelmes rablólovag, az ne csodálkozzon, ha a józan ember szelíden legyint utána:

— Szegény bolond!

Mégis vagyunk, akik hisszük, hogy itt bujkál közöttünk a szépség, csak el kell seperni a lerakódott port, vagy meg kell várni, amíg lemossa az eső.

Láttam az eszkimó szobrok kiállítását és megértettem, hogy nekik a szépség, a ritka, sápadt, erőtlen napsütés, a vadász, ha görnyedten súlyos zsákmányt húz s ha szigonnyal kezében a halat rejtő lék fölé mered. A kis csontszobrocskákról rámnevetett a gyermek, amit játék közben apját utánozza, a nagy vadászt.

És itt, inas munkáskezekben miért ne akadna Rodin? Ha versíró dalba vési őket, miért lenne az tegnap, átkos múlt? A mi dalunkra miért keresnek idegen ütemet? Mert új? Új itt csak a régi tövén fakadhat. Előbb az emberekben, azután dalban, versben, képben. Minden egyéb csak por, gyökértelen, amelyet elkap, szétszór a szél. Szép itt a sáros rög is, ha megtanít szeretni s a holnap szépét, hogy nekünk legyen szép, a tegnaptól és mából kell összerakni.

A lányszobák ablaka tárva,
 rajtuk a vágyam könnyes árja.
 Fölöttem felhők menetelnek.
 Tavasz van s halotti furcsák
 a fekete, esőszagú utcák.

TEGNAP ÉS MA

Naív és talán kicsit együgyű vagyok, de csak nagyon ritkán tudnak megfogni a világrengető nagy érzések, különösen, ha olyan nagyok, hogy a költő szava elakad tőlük és csak dadogva tudja őket kimondani.

Valamikor, téli estéken, végtelen meséket mesélt az édesapám Galiciáról, az olasz frontról, rohamokról „trommelfájer”-ről és a káundká nyolcvanhatosokról.

Azután valamivel hitelesebben „Dobri voják Svejk” ismertetett meg a valódi és hamisítatlan császári világgal, majd az egésznek folytatását a magam bőrén tapasztaltam. Ki tehet róla, hogy élénkebben él bennem még ma is apám meséje, mint a magas szenvedése? A magaméban csak én vagyok, de az apáméban felsír egy egész szerencsétlen, vágóhídra vitt nemzedék, amelynek nem adott meg az az elégtétel, ami nekem — hogy a véradó után a maga ura legyen.

Én még tegnap születtem és melegebben érzem a mát, ha emlékezem a szomorkás, mókás kis mesékre, amelyeket az apám mesélt. Együgyű kis mesékre, amelyekben a nagy ézengésből nem maradt csak egy-egy bágyadt villanás.

Vasútörségen álltam. Eródhoz közel,
 rozstábla szélén a sinek között,
 de lelkem ott száldosott messze-messze,
 a fájón szép, kék Papuk fölött.

Aztán megremegett a régi sinpár
 s rajta az évek: „1914 — MÁVAG”...
 Most Tito kék kocsiját hozták, s akkor
 az Isonzó felé vitték apámat.

Hát nem egyszerű?

ÖRÖKSÉG

Nem jó versekről sokat jegyezgetni, mert azon veszi észre magát az ember, hogy magyarázni kezdi a költőt, mint vén rabbik egykor a talmudfóliánst. Ha pedig valakinek sikerül szebben elmondani a versek mondanivalóját, akkor baj van a költővel.

En nem akarom egyiket sem. Csak önmagamot akartam védeni, önmagam ellágyulását, lelkesedését magyarázni. Mert az ő öröksége az én örökségem is. És nem akarok lemondani róla. Szükségem van rá így, kimondva, versbefonva, fundamentumnak, mert szellemem új, szebb házáat nem akarom futóhomokra építeni, amelyet valahonnan, távoli világból hoz ide a szél.

Közben, ha esetleg a költőt is védtem, esetlen, rapszódikus szavammal, kérem, bocsásson meg. Véletlenül történt. Hisz ő ezt is szebben teszi.

S ha álmaimból nyesnek vagy hozzáadnak,
csak hagyják megívnom a belső forradalmam...

Hagyjuk, barátaim, őt is és mást is. Mindenkit, aki vívódni akar. Mert a vajudásból mindig élet született — amióta forog a föld.

MAJOR NÁNDOR ELBESZÉLÉSEI (Udvarra nyílik az ablak)

Major élenjáró prózaírója fiatalabb nemzedékünknek. Lírával kezdte, majd áttért az elbeszélésre és riportra. Ebben az újságírói műfajban néhány írása tárgyával és irodalmi hangjával kiválik sajtónk átlagából. Pl. a vasúti hordárról szóló.

A hírverés kötetbe válogatott elbeszéléseit még megjelenésük előtt úgy üdvözölte, mint mai valóságunk annyira hiányolt írásait. Bizonyára megkülönböztető fémjelzési szándékkal. Mintha a multban nem történetek volna kísérletek napról-napra változó világunk irodalmilag sikerült vagy kevésbé sikerült ábrázolására. Gondoljunk csak a jelszavas időkre, lapozgassuk végig az 1946—50 közti Hidszámokat, Herceg, Majtényi ugyanebből az időből való elbeszéléseit vagy Petkovics Kálmán egész évfolyamokat kitöltő riportjait vagy riportnovelláit, melyekben egyhangúvá vált változatokban a mult hibáit csepilli vagy valóságunk állandóan módosuló fölfogását alkalmazza.

Az ember kétségtelenül függvénye korának, de nem annyira, hogy az örök emberi ne jutna kifejezésre. Major elbeszéléseinek ez adja meg a fémjelzést, s nem mai valóságból merítettességük. Írásaiban szerencsésen kikerülte a leelkedő időszűrőseget a kelethezragasztottságot. Még ott is, ahol mai kérdéseket kavart.

Mint a multban is már nem egyszer, ismét a kísérletezések korát éljük. Csak ezúttal szeleesebb vonalon. Természetes, hogy ez szépirodalmunkra is kihatott, az átváltásban nem egyszer újjá nevezve azt, ami csak átvétel — a Nyugattól vagy máshonnan — s amin ott már túlvannak. De ha már ez a sorsunk, hogy minden újabb művészi áramlat közvetítéssel vagy évtizedes késésekkel érkezik hozzánk.

Major írásában is egy ilyen áramlat idehatoló hullámlökését érezzük. Bizonyára jugoszláv fogókon, közvetítőkön át. Főjellege: a hagyományokkal való szakítás, a forma megbontása, a szerkesztés meglazítása, csapongó gondolatársítással összehordott élményanyag közbeiktatása, monológok, képzelt párbeszéd